Makale Türü / Article Type / نوع المقالة: Araştırma Makalesi / Research Article / البحث
Geliş Tarihi / Date Received /تاريخ الاستلام: 21 Ekim 2022 • Kabul Tarihi / Date Accepted / تاريخ القبول: 15 Aralık 2022
Atıf / Cite as / الإحالة: Çetin, Maksut. "Ahlak İlkeleri Açısından Peygamberlerin Sıfatları". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 205–225.

Ahlak İlkeleri Açısından Peygamberlerin Sıfatları

Öz: Ahlak, insan tabiatının kuvveleri olan akıl, gazap ve şehvetin itidal üzere veya şehvet ve gazap kuvvelerinin aklın emrinde olması durumudur. Filozofları buna adalet kavramı adını vermişlerdir. Bir eylemin ahlakî adlandırılabilmesi için onun toplum içinde ve isteyerek yapılması gerekir. Ahlakın bireysel olduğu kadar toplumsal yönü de vardır. Ahlakî ilkelerin kalıcı olabilmesi için onların bir sosyal ortamda ve örnek eğitimciler tarafından öğretilmesi lazımdır. İnsanları bireysel anlamda iffet, mertlik ve hikmet çizgisinde, toplumsal anlamda ise adalet ve istikamet yolunda tutmaya çalışanlar peygamberler olmuştur. Onlar insanlığa her alanda önderlik etmek üzere gönderilmişlerdir. Dolayısıyla peygamberlerin insanlardan farklı niteliklere sahip olması doğaldır. Çünkü onlar insan ile Allah arasında irtibatı sağlayan kişilerdir. Getirdikleri bilginin kabul edilebilmesi ve örnek alınabilmesi için peygamberlerin güvenilir, masum ve hikmet sahibi olmaları gerekir. Zira ahlakî prensiplerden hareketle nübüvvetin ispatlanması önemli bir konudur. Bu nedenle âlimler, ahlakın temel ilkelerinden hareketle peygamberlerin sıfatlarını ismet, emanet, doğruluk, fetanet ve tebliğ olarak tanımlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Şehvet, Gazap, Akıl, Adalet.

Maksut ÇETİN*

Attributes of Prophets in Terms of Moral Principles

Abstract: Morality, mind, wrath and lust, which are the emotions of human nature, should be in sobriety or when the forces of lust and wrath are at the command of the mind. Philosophers have called this the concept of justice. In order for an action to be called moral, it must be done in society and willingly. This is morality has a social aspect as well as an individual aspect. For moral principles to become permanent, they must be taught in a social environment by exemplary educators. it has been the prophets who have tried to keep people on the line of chastity, chivalry and wisdom in the individual sense and on the path of justice and direction in the social sense. They were sent to lead humankind in al spheres. Therefore, prophets have different qualities from human beings. Because they are the people who establish the connection between man and God. In order for the knowledge they brought to be accepted and taken as an example, the prophets must be reliable, innocent and.wisdom. Because proving prophethood based on basic moral principles is an important issue. Therefore, based on principles of ethics, the scholars have defined the attributes of prophets as innocent, confidence, truth, intelligence and notification.

Keywords: Morality, Lust, Wrath, Mind, Justice.

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. E-Posta: maksutcetin25@gmail.com https: // orcid.org/ 0000-0002-4851 5412.

Giriş

Ahlak, Arapça hulk (huy) kelimesinden türemiş bir kavramdır.[1] Hulk kelimesi sözlükte, doğru bir şekilde ölçmek ve oranlamak anlamına gelir. Başka bir ifadeyle hulk, düşünmeden eylemlerin kişide meydana gelmesini temin eden melekedir.[2] Terim olarak hulk, bir nesneyi herhangi bir asıl olmadan veya herhangi bir şeyi örnek almadan ortaya koymak anlamına gelir. Bu kelimesinin çoğulu olan ahlak, Türkçe'de tekil olarak kullanılır. Ahlak, sözlükte huy, tabiat,[3] karakter, hal, hareket gibi manalara gelir.[4] Genellikle doğru düşünce, temiz duygu ve istikametli fiil şeklinde kabul edilen ahlak, iyilik ve kötülük kabiliyeti olan insanın, kendini arıtarak ve kötülüklerden uzak durarak[5] kurtuluşa ermesi durumu veya bu durumu ele alan bilim dalı anlamına gelir.

Psiko-sosyolojik açıdan ahlak, bir kişinin diğer varlıklarla ilişkisini tanzim etmek gayesiyle ortaya konulan eylemlerin tümü olarak tanımlanır.[6] Bir eylemin ahlakî olarak vasıflandırılması için onun bir toplum içinde, bir irade sonucu meydana gelmesi ve birey tarafından içselleştirilmesi gerekir. Ahlakın, toplum tarafından doğru kabul edilen ilkelere göre şekillenmesi ve kalıcı davranışlar hale gelmesi, ancak örnek bir eğitim/eğitimci aracılığıyla mümkün olabilir. Dolayısıyla ahlakın ferdî ciheti olduğu kadar, toplumsal ilişkileri düzenlemesi itibarıyla sosyal yönü de söz konusudur. Çünkü insan tabiatı, ona birtakım yetkinlikler verse de o, tek başına ahlakın kaynağı olmayabilir. Zira insanoğlu, bir toplumsal ortamda kendi doğası üzerine birtakım ilaveler yapmak suretiyle yeteneklerini ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla kendi ahlakî yapısını oluşturmaktadır.[7] Bu bakımdan ahlak, örnek bireyler tarafından kişinin eylemlerine yön verilerek, onu, yaşadığı sosyal ortamın kurallarına adapte etme sürecidir ki, tarih boyunca, şüphesiz bu sürecin en etkin ve en önemli örnekleri, peygamberler olmuştur.

Peygamber kavramı, Farsça bir sözcük olup elçi ve haberci anlamında kullanılır. Bu kelime, "peyam" ismine "ber" eki eklenerek Türkçe peygamber olarak ifade edilmesiyle oluşmuştur.[8] Terim olarak peygamber, Yüce Allah'ın, bir melek aracılığıyla, birinin kalbine ilham vererek veya rüya göstermek suretiyle

---

1 Nasiruddin et-Tusî, *Ahlak-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 81.

2 Alauddin el-Kazerunî, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 34.

3 Mustafa Çağrıcı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2012), 30.

4 Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 1.

5 Şems, 91/8, 9,10.

6 Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, (Konya: Hü-Er Yayınları, 2009), 15.

7 Hümeyra Özturan, *Akıl ve Ahlak*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 210.

8 Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 249.

mesajlarını aktardığı kişidir.[9] Peygamber kelimesi Arapça resul ve nebi kavramlarının karşılığı olarak kullanılır. Nebi kelimesi sözlükte, haber verme manasındaki "nbe"[10] yahut değer ve statüsü yüksek olma anlamındaki "nbv"[11] kökünden türemiştir. Nebi kelimesinin mastarı olan nübüvvet, Yüce Allah ile kullar arasında dünya ve ahiret hayatıyla ilgili ihtiyaçların giderilmesi için yapılan elçilik vazifesi anlamına gelir. Türkçe'de nebi ve nübüvvet yerine daha çok peygamber ve peygamberlik kelimeleri kullanılır. Ayrıca risâlet kelimesi de nübüvvetle eş anlamlı kabul edilmekle beraber, dinî ıstılahta daha çok nübüvvet kelimesi tercih edilmiştir. Her üç kavramın ortak noktası, Yüce Allah'ın, bir kısım insana vahiy bilgisini vererek onları elçi olarak görevlendirmesidir.

Akaid ve Kelâm kitaplarında peygamberlerin sıfatları olarak; emanet (güvenilirlik), sıdk (doğruluk), ismet (masum), tebliğ (bildirme) ve fetanet (akıllı ve zeki) sayılır. Bu sıfatlar, ahlak felsefesince ifade edilen insandaki üç temel kuvvenin vasatına tekabül eder. Bunlar, peygamberlerin hayat gerçeklerinden hareketle, aklî deliller gereğince âlimler tarafından belirlenen niteliklerdir. Mesela fetanet, hikmete; ismet, iffete; emanet ve doğruluk, şecaat ve cesarete; tebliğ ise, bunların toplamı olan adalete tekabül eder. Adalet ilkesi, insandaki üç temel duygunun vasatı ya da onların kendi aralarındaki uyumu şeklinde ifade edildiği gibi, tebliğ de peygamberlerdeki diğer sıfatların bir yekûnu anlamında kullanılır. Onun için bu ilkelerin tümünü tebliğ sıfatının maverası ya da onu, diğer tüm ortak vasıflarının özü şeklinde ifade etmek mümkündür. Zira tebliğ görevi ifa için peygamberlerin ismet sahibi, akıl ve zekâ bakımından olgun olması gerekir ki, kendilerine güven oluşabilsin.[12]

Peygamberlik konusu, insanları ilgilendiren en önemli iman esaslarından biridir. Zira iman meseleleri genelde soyut iken, peygamberlere iman somuttur ve bizden olan birine inanmak manasına gelir. Onlar, metafizik âlem ile fizikî âlem arasındaki ilişkiyi kuran kişilerdir. Yani duyu organlarıyla anlaşılmayan dünya ile ilgili bilgiler, onlar aracılığıyla elde edilir. Peygamberlere inanmak, onların, inanç konularına yönelik verdikleri bilgileri doğrulamak ve kendilerini örnek almak anlamına gelir. Peygamberlerin getirdiği bilgileri kabul etmek ve onları örnek almak, onların güvenilir, ismet sahibi ve hikmetle bezenmiş olmalarına bağlıdır.[13] Ayrıca onlar, kendi peygamberlik iddialarını kabul ettirmek için Yüce Allah tarafından mucizelerle desteklenmişlerdir. Zira nübüvvet misyonunun en bariz göstergesi ve en çarpıcı delili, mucizelerdir[14]. Mucizeler, tabiat kanunlarına

---

9 Seyyid Şerif el-Cürcanî, *Ta'rifat*, tah. Muhammed Sıddık Minşavî, (Kahire: Daru'l-Fadıla, trs.), 201.

10 Ragıp el-İsfahanî, *Müfredat*, çev. Yusuf Türker, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 1402.

11 el-İsfahanî, *Müfredat*, 1404.

12 et-Tûsî, *Ahlak-ı Nâsirî*, 129.

13 Nureddin es-Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 110.

14 Ebu Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *Resailu'l-Cahız*, thk, Abdusselam

aykırı ve benzerlerini bir başkasının meydana getirmesi mümkün olmayan olgulardır. Bu olgular, bizzat Yüce Allah'ın fiili olup hakiki peygamberler ile sahte peygamberleri birbirinden ayırma görevini görmüştür. Peygamberler, insanlığın örnek şahsiyetleri olduğundan onların, nübüvvet öncesi ve nübüvvet sonrası birey ve toplum açısından ortaya koyduğu hayat serüveninin, ahlaki ilkeler açısından tespit edilmesi, peygamberliğin varlığı açısından önemli bir konudur.

1. İnsan Doğası ve Ahlak İlkeleri

İnsanoğlu, medenî bir varlıktır. O, yaratılış serüvenini tamamlamak, işlerini düzenli bir şekilde yürütmek ve güzel bir yaşamı kurmak için diğer insanlarla yaşamak mecburiyetindedir. Ayrıca insan, yaşadığı sürece hem birtakım değişimler geçirmekte hem de birçok musibete maruz kalmaktadır. Var olmak ve hayatını devam ettirmek için insanın mahiyetinde şehvet, gazap ve akıl denilen üç temel kuvve vaz edilmiştir. Bu duygulardan her birinin ifrat, tefrit ve vasat namıyla üç mertebesi söz konusudur.[15]

Şehevî (istek) duygu, kişinin, kendi fayda ve menfaatine yarayan şeyleri elde etme melekesidir. Bu duygu sayesinde kişi, kendi çıkarını temin eder. Bu kuvvenin tefrit mertebesi, şehvet hissinin körelmesidir. Böyle bir kişinin helal ve harama iştihası olmaz. İfrat mertebesi açgözlülüktür.[16] Bu mertebedeki biri, namusları pâyimal etme arzusunda olur. Bu kuvvenin ifrat ve tefritinden şiddet, savurganlık, hırs, haset ve karakter zayıflığı gibi kötü huylar meydana gelir.[17] Vasat mertebesi ise iffettir. İffet sahibi birinin helale şehveti olur, harama ise olmaz. Aslında iffet, şehvet kuvvetinin frenlenip istikamet[18] üzere terbiye edilmesidir.[19] Şehvet duygusunun ifrat mertebesi insanı, iffetsiz ve namus düşmanı yapar. Tefrit mertebesi ise bu gücü ihmal etmeye, olması gerektiği kadar ve meşru bir şekilde kullanmamaya ve dolayısıyla aile sahibi olmamaya sebep olur.

Gazap (öfke) duygusu, kişinin, kendini zararlı şeylerden koruma melekesidir. Bu meleke sayesinde kişi, kendini zararlı ve tehlikeli şeylerden korur. Bu duygunun tefrit mertebesi, aşırı korkaklıktır. Bu çizgide olan bireyler, korkulmayan şeylerden bile korkarlar. Böyle bir hisse sahip olanlar zillet ve meskenete

---

Muhammed Harun, Mısır: Mektebetü'l-Hanci, 1399/1979, III, 224.

15 Bediüzzaman Said Nursi, *İşaratü'l-İ'caz*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 32-33.

16 Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlak-ı Alâ'î*, haz. Mustafa Koç, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 113-114.

17 Fikret Karaman vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 59-60.

18 Hamide Ulupınar, *Ahmet Zerrûk Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: Gelenek Yayınları), 2017, 139.

19 Çağrıcı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, 131.

düşerler. Bu duygunun ifrat mertebesi korkusuzluktur.[20] Öfkenin ifrat mertebesinde olan biri, maddî ve manevî hiçbir şeyden korkmaz. Onun için tarih boyunca bu mertebede zulüm, despotluk ve orantısız güç kullanma gibi kötü eylemler ortaya çıkar. Yani insanlık tarihindeki baskı, zulüm ve tahakkümler bu mertebenin sonucunda meydana gelir. Bu kuvvenin vasatı ise cesaret ve şecaattir. Zira cesaret, kişinin gazap duygusunun ifrat ve tefritinden uzak bir şekilde orta noktada durmasıdır. Bu kişiler hem dinî hem dünyevî hak ve hukukları için canlarını feda eder ve meşru olmayan işlere de karışmazlar.

Akıl, kişinin, iyi ve kötüyü, menfaat ve zararı birbirinden temyiz eden melekesidir.[21] Bu meleke sayesinde birey, iyilik ve kötülüğü, yararlı ve zararlıyı birbirinden ayırır. Bu duygunun tefrit mertebesi aptallıktır. Bu durumda olan birinin, her hangi bir şeyden haberi olmaz. Çünkü bu çizgide akıl zayıflığı söz konusudur.[22] Aklî duygunun ifrat mertebesi cerbezedir (sefihlik).[23] Böyle biri hakkı batıl, batılı ise hak gösterecek bir zekâya malik olur. Bu seviyede hile ve demogoji meydana gelir. Aklî duygunun vasatı, hikmettir. Bu haslet, bütün iradî eylemlerde, kendisiyle iyi ve doğruyu, kötü ve yanlıştan ayıran aklî melekenin vasatıdır. Bu mertebede olan kişi, hakkı hak olarak idrak eder ve ona bağlanır. Batılı ise batıl olarak anlar ve ondan uzak durur.[24]

Ontolojik olarak insanın mahiyetinde yerleşik bulunun bu üç kuvvenin dokuz mertebesi söz konusudur. Onların ifrat ve tefriti zulüm iken, vasat noktası ise adalettir. Adalet ilkesi akıl, gazap ve şehvet kuvvelerinin vasat noktada kalarak istikamet çizgisinde kalması durumudur.[25] Başka bir ifadeyle aklî melekenin dengeli işlemesiyle hikmet, şehevî kuvvenin istikamet üzere olmasıyla ile iffet, gazabî gücün itidalli olmasıyla şecaat fazileti meydana gelir ve bu üç duygunun bir ahenk içerisinde hareket etmesiyle de adalet erdemi ortaya çıkar.[26] Bu üç erdem birlikte ahlakta adaleti temsil eder.[27] Adalet ise, Aristo'nun 'orta yol (altın orta)'[28], İslam'ın 'vasat'[29] veya 'sırat-ı müstakim'[30] dediği prensiptir. Bu

---

20 Kınalızade, *Ahlak-ı Alâ'î*, 113.

21 et-Tusî, *Ahlak-ı Nâsırî*, 36.

22 el-Kazerunî, *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye,* 34.

23 Kınalızade, *Ahlak-ı Alâ'î,* 112.

24 Nursi, *İşaratü'l-İ'caz*, 33.

25 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, trc. Sıtkı Gülle, (İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım, 1998), 67.

26 İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, çev. Abdulkadir Şener, Cihat Tunç, İsmet Kayaoğlu, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013), 33-35.

27 İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, 33.

28 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Safet Babür, (Ankara: Bilge Su Yayınları, 2014), 90.

29 Bakara, 2/143.

30 Fatiha, 1/6.

güçlerden her birinin olması gereken yerde kullanılmasını temin eden adalet duygusu, insanın hem bireysel hem de sosyal hayatını her türlü ifrat ve tefritten korur. Bu duyguların olgunluk çizgisi olan orta noktayı geçerek az veya çok kullanılması, insanı adalet duygusundan uzaklaştırır ve onu cimri/müsrif, zalim/korkak ve şehvet düşkünü yapar. Şecaat, iffet ve hikmet ilkelerinden yoksun olmanın veya bu erdemlerin eksikliğinin birey ve topluma verdiği zarar tarih boyunca insanlığın büyük bir sorunu haline gelmiştir. Bu problemi önlemek için Yüce Allah, tarih boyunca yüzlerce peygamber göndermiş ve onlar aracılığıyla bu duyguları sınırlayarak zulümlere engel olmuştur.[31]

Kısacası İslam ahlakçılarına göre insanın tabiatındaki şehvet, gazap ve akıl gücü, Yüce Yaratıcı'nın, insan hayatı için gerekli gördüğü temel güçlerdir. Bunlar yaratılış gayesine mutabık kullanıldığında insanı olgunlaştırır ve erdem sahibi yapar. İfrat ve tefrite gidildiği zaman ise herkese ve her şeye zarar verir ve dolayısıyla insanı değersiz hale getirir. Yaşamın her aşamasında olduğu gibi, toplumda da adaletin gerçekleşme şartı bireysel alanda adaletin temin edilmesiyle mümkündür. Kişinin ahlak ve fıtratında adalet yoksa ne toplumda ne de siyasette adalet meydana gelir. Adalet, ahlakî ve içtimaî bir müessese olarak tarih boyunca peygamberlerin ve onların aydınlığında yürüyen insanların uyguladıkları erdemlerin en şereflisidir. Şüphesiz bütün boyutlarıyla adaletin en önemli temsilcileri ve hayatın her alanında mutlak anlamda insanlığın rol modelleri, peygamberlerdir.

2. Peygamberlerin Varlığı ve Gönderiliş Amacı

İnsanoğlu, beden ve ruhtan oluşan, akıllı ve bilinçli, her daim her şeyi merak eden, sürekli geçmişin elemlerini ve geleceğin korkularını yaşayan bir varlıktır. Ayrıca onun, nereden geldim, nereye gidiyorum ve bu dünyadaki görevim nedir? gibi hayati soruları söz konusudur. Bilim ve felsefe onun maddeye dair merakını giderse de bu sorulara dair şüphelerine cevap verememektedir. Ayrıca bilim ve felsefenin, insanın geçmiş hüzünlerini ve gelecek endişelerini giderme görevi yoktur. Yani onlar, gerçek anlamda insanın dünyadaki gerçek görevinin ne olduğu ile ilgilenmemektedir. Dolayısıyla insanın manaya dair merakını, geçmiş üzüntülerini, geleceğe yönelik endişelerini gideren ve dünyadaki gerçek vazifesini anlatan yegâne unsur peygamberliktir. Zira insanoğlu, kendi aklı vasıtasıyla Allah'a inanmaya ve birtakım temel ahlaki kuralları anlama yeteneğine sahip olsa da dini hükümler, ibadet şekilleri ve toplumsal yasalara dair birtakım bilgi ve pratikleri elde etmek için peygamberlere ihtiyaç duymaktadır. Onlar, gerçek anlamda Yüce Allah'ı tanıtmak, emir ve yasaklarını bildirmek, bireysel ve toplumsal kuralları öğretmek üzere görevlendirilmişlerdir. Onun için peygamberler bilgi, iman, ibadet ve ahlak alanında örnek alınacak

[31] Nursi, *İşaratü'l-İ'caz*, 32-33.

birer şahsiyet olarak takdim edilmişlerdir.[32]

Nübüvvet, Allah ile insanlar arasındaki ilişkiyi kuran ve insanları dünya hayatı hakkında bilgilendirip ahiret yaşamına hazırlama görevini gören bir sistemdir. Onun için bu müessesinin temelini oluşturan vahiy ve onun neticesi olan bilgiler, nitelik açısından diğer bilgilere oranla özel bir değere sahiptir. Zira insan, duyu organları yoluyla veya akıl yürütmeyle soyut dünyaya dair bilgiler elde edemez veya üreteceği bilimsel bilgilerle de o alana muttali olamaz. İnsanın sahip olduğu diğer bilgi kaynaklarının eksikliğini tamamlayan, doğru inanç ve hayırlı eylemler meselesinde gerçeği bulmasını sağlayan vahiy bilgisinden başkası olamaz.

Bio-psikolojik olarak insanoğlu, mahdut imkânlarla beraber sonsuz istekleri ve sınırlı mukavemet gücünün yanında sayısız düşmanları olan bir varlıktır. İnsanoğlunun bu iki zaafının ancak sınırsız güce malik olan Allah'a ve sonsuza uzanan isteklerinin karşılanacağı ahirete inanmakla giderilmesi mümkündür. Şüphesiz tarih boyunca Allah ve ahiret inancını insana anlatan ve idrak ettiren kişiler, peygamberler olmuştur.

Ontolojik olarak insanoğlu sosyal bir varlıktır. Onun oluşturduğu toplumda hak ve sorumlulukların tespit ve ifasında zaman zaman büyük ihmal, istismar ve zulümler meydana gelebilmektedir. Bu olumsuzlukları gidermek için bazen onun birikim, tecrübe ve vicdanı yetersiz kalabilmektedir. Çünkü çoğu zaman insanın vicdanı cehalet, batıl inanç ve dış etkenlerin etkisine girebilmektedir. Onun için Yüce Allah tarih boyunca insanlığı rehbersiz bırakmamış, yani sürekli olarak onlara peygamberler göndermiş ve onları aydınlatmıştır. Peygamberler, ahlakî bakımdan bireyleri eğiterek toplumda birlik, beraberlik ve huzuru sağlamak, yönetim alanında zulmü engellemek, hak ve adaleti sağlamak amacıyla gönderilmiş kişilerdir. Yani onlar, bireyi eğitmek suretiyle toplum ve siyasal yapıyı sapmalardan korumuş ve insanları fıtrat ve istikamet çizgisinde tutmak üzere birtakım fonksiyonlar icra etmişlerdir.

Peygamberlerin temsil ettiği din, dünya ve ahiret saadetinin sebep ve özünü teşkil etmiştir. Onların getirdiği inanç ve ibadet esasları, her türlü kusurdan arınmış iyilik ve güzelliğin göstergesi olmuştur.[33] Peygamberler, insanlara, nasıl ibadet edeceklerini öğretmiş, Yüce Yaratıcıya karşı olan sorumluluklarını ve diğer insanlara ve hatta tüm varlığa karşı olan yükümlülüklerini bildirmiştir. Yani ibadetler aracılığıyla kişi, sorumluluk bilinci ve adalet duygusuyla hareket etmeyi öğrenmiştir. Zira peygamberlerin öğrettiği ibadetler sayesinde insan, Yüce Allah'ın en değerli varlığı,[34] yeryüzünün halifesi,[35] diğer varlıkların sultanı,

---

32 Osman Karadeniz, "Nübüvvet ve Vahiy", *Kelam*, edt. Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 333-358.

33 Nursi, *Lem'alar*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 190.

34 Tin, 95/4.

35 Bakara, 2/30.

yaratılışın meyvesi konumuna gelmiştir. Çünkü onlar, insanlara doğru yolu göstermek, hayat boyu uymaları gereken kuralları öğretmek ve bu süreçte oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı uyarmak için Allah'ın rahmet eseri olarak gönderilmiş kişilerdir.[36]

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, insanın doğuştan getirdiği önemli bir duygudur.[37] Bu duyguyu doğru bir şekilde yönetmek, yönlendirmek, insanları yanlış yollardan alıkoymak ve akıllarını bu inanca yöneltmek için peygamberlere ihtiyaç duyulmuştur. Başka bir ifade ile Yüce Allah, insana, öncelikle kendisinin Rab, onun ise bir mahlûk olduğuna dair iman kabiliyetini vermiş ve daha sonra yaratılışındaki bu gerçeği hatırlatması için de tarih boyunca birçok peygamber göndermiştir. Onların her zaman ilk çağrısı ve en yüce gayesi, Allah'a olan inancı öğretmek, kul ile Allah arasındaki irtibatı kurmak, insanlar için faydalı ve zararlı olan şeyleri açıklamak, ibadet ve duanın gerçek hedefini izah etmektir. Bu durum Kur'an'da: "*Senden önce gönderdiğimiz her peygambere şöyle vahyetmişizdir: 'Şüphesiz Ben'den başka ilah yoktur. Onun için bana ibadet edin'"*[38] denilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi insanın en önemli görevi evvela Yüce Allah'a iman, sonra ise O'na ibadettir.

İslam'a göre ibadet, insanın meşru arzularını teminat altına almak, ihtiraslarına engel olmak için emredilmiş sorumluluklardır.[39] Peygamberler, kulluğun en üst seviyesinde oldukları ve nefsin kötü isteklerinden uzak yaşadıkları için Yüce Allah, başta ahlak ve adalet olmak üzere hayatın her alanında onları örnek almamız, yollarından gitmemiz ve kendilerine benzememiz gerektiğini emretmiştir.[40] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in şahsında tüm insanlara hitaben: "*O peygamberler, Allah'ın hidayete eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü…"*[41] denilerek peygamberlere uyulması gerektiğini emretmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi, onların temsil ettiği iman, istikamet, adalet, fazilet, ihsan ve hikmet, diğer insanlar için vazgeçilmez önemdedir.[42] Çünkü peygamberler, insanların dinî ve dünyevî işlerinde yol gösterici, ahlak ve faziletin meydana gelişinde ise rol modellerdir.

Kur'an'da peygamberlerin ahlâkî alanda örnek şahsiyetler oldukları açıkça ifade edilmiştir[43]. Ahlaklı olmak, ancak adalet duygusuna sahip olmakla mümkündür.

---

36 Enbiya, 21/07.

37 A'raf, 7/172.

38 Enbiya, 21/25.

39 Mahsum Aktepe, "İslam'da Vasatlık İlkesi", *Günümüz Kelam Problemleri*, ed. Recep Ardoğan, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2017), 390.

40 Haşr, 59/7.

41 En'am, 6/90.

42 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), III/394.

43 Kalem, 68/4.

Ahlak, insanda mevcut olan akıl, şehvet ve gazap duygularının vasat çizgide hareket etmesi[44] veya bu kuvvelerin kendi içinde bir denge oluşturması[45] veyahut şehvet ve gazabın aklın emrinde olması durumudur ki, o da adaleti ifade etmektedir.[46] Adalet sahibi olmak, ahlaklı olmanın bizzat kendisidir. Yani ahlaklı olmak, ancak adalet duygusuna sahip olmakla mümkündür. Bu duygunun inkişafı için yüzlerce peygamber gönderilmiştir. Dolayısıyla Yüce Allah, peygamberleri, hem mezkûr üç kuvvenin hem de diğer duygular açısından olgunluğun ve faziletin kılavuzları kılmış ve dolayısıyla bize, onlara uymayı, onların yolları üzerde olmayı emretmiştir. Zira insanlık tarihinde onlar, beşerin en akıllı ve en faziletlisi, davranışları en doğru ve düzgün olanlarıdır.

İslam uleması tarafından peygamberler için öngörülen sıfatlar genellikle sıdk (doğruluk), emanet (güvenilir olmak),[47] ismet (günahtan korunmuş olmak) ve tebliğdir.[48] Zira onlar, gerek söylemlerinde gerekse eylemlerinde kendilerini zora sokacak ve dolayısıyla değerlerini düşürecek günahlardan korunmuş kimselerdir. Kast ve iradeleri dışında veya iyi olur düşüncesiyle bir hata yaptıklarında, hemen Yüce Allah tarafından uyarılmış, dolayısıyla onlar da hatalarını anlayıp tövbe etmişlerdir.[49] Bundan dolayı hiçbir peygamber, puta tapma, şarap içme, zina etme, yalan söyleme, iftira atma, gıybet etme ve dolandırıcılık yapma gibi kötü davranışları göstermemiştir.[50] Küçük yaşlardan itibaren hayatında görülen doğruluk ve dürüstlükten dolayı Hz. Peygamber'e, "Muhammedü'l-Emin (Güvenilen Muhammed)" denilmiştir.[51] Dolayısıyla bütün peygamberler, gerek peygamberlik öncesi ve gerekse peygamberlik hayatları boyunca ahlâkî olgunluk örnekleri göstermişler ve nefret edilen, küçük düşürücü davranışlardan da uzak durmuş, adaletsiz ve ahlaksız olarak tarif edilen hiçbir kötü söz, fiil ve tutuma teşebbüs etmemişlerdir.

Kur'an'da peygamberlerin hayat hikâyelerine atıflarda bulunularak onların yüksek ahlak ve adalet örnekleri ortaya konulmuştur. Yüce Allah, peygamberleri zor sınavlardan, ağır tecrübelerden geçirmiş, birçok şart ve ortamda gayretini sınamış, sabır ve itidalini test etmiştir. Kötü duygu ve istekler, peygamberleri

---

44 et-Tusî, *Ahlak-ı Nasirî*, 36.

45 el-Kazerunî, *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, 34.

46 İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, 33.

47 Al-i İmran, 3/161.

48 es-Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, 110-111; İsmail Lütfi Çakan - N. Mehmet Solmaz, *Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1994), 16.

49 es-Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, 110-111.

50 Köksal Tavşan, Kur'an-ı Kerim'e Göre Nübüvvet ve Nübüvvetin İnsanlık İçin Önemi, (Ankara: AÜSBE, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 13.

51 Abdülmelik b. Hişam el-Himyerî, *İslam Tarihi Siret-i İbn Hişam*, trc. Hasan Ege, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), II/151.

hata yapmaya ve doğrudan uzaklaşmaya yönlendirse de Allah izin vermemiştir.[52] Zira onlar, Allah'ın temiz ve has kullarıdır.[53] Onun için Kur'an, her daim peygamberlerin, iyi ve hayırlı işlerde yarışan bireyler olduğunu haber vermiştir.[54] Yine Kur'an-ı Kerim, bütün peygamberleri, insanların seçkin kimseleri olarak belirtmiştir.[55] Onlar, insanî ilişkilerinde son derece yumuşak ve nazik davranmışlardır. Zira dünyevî ve formel bir eğitim öğretim görmeseler de medenî insanlardır.[56] Yani bedevî toplumlarda görülen geçimsizlik, sertlik ve kaba davranışlar peygamberlerde yoktur. Ayrıca onlar, bir başkasının hukukuna tecavüz etmemiş, diğer insanların haklarına karşı oldukça hassas davranmışlardır. Ekonominin dağıtımında adil davranmışlar ve herhangi bir haksızlığın meydan gelmesine izin vermemişlerdir. Böylece onlar, ahlak ve adalet açısından hem kendi toplumlarına hem de daha sonraki insanlar için üsve-i hasene (güzel örnek)[57] olabilmişlerdir.

Kısacası peygamberlik, Yüce Allah'ın, insan hayatına, tarihe, topluma ve tabiata bir müdahalede bulunduğu anlamına gelir. İnsanın doğası, yaratılış amacı ve oluşturduğu toplumsal yapılar, o kadar önemlidir ki, Allah bu alanlara kayıtsız kalmayıp, aksine sürekli olarak hayata, tarihi sürece ve toplumun gidişatına müdahale etmiş ve insana yol göstermiştir. Bu yönüyle peygamberlik, beşerin yaratılıştan gelen özü, fıtratının gerçeği ve hayatının rehberidir. Zira insanın tabiatında iyilik ve güzelliğe yönelme, değer ve ilkeleri tespit etme potansiyeli varsa da peygamberlik, bu potansiyelin ortaya çıkması için, insanlığa yol göstermek ve onun doğru yönde bir adım atmasını sağlamak için önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Bu fonksiyonu ifa etmek için onlar, insanın tabiatına uygun olan hak dini tebliğ ederek ahlaklı bireyler ve adaletli toplumlar oluşturma hedefini gerçekleştirmek üzere gönderilmiş kişilerdir.

3. Ahlakî İlkeler Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları

Peygamberler, Yüce Allah tarafından özel bir bilgiyle donatılarak insanları aydınlatmak ve onlara örnek olmak üzere gönderilmiş kişilerdir. Onlar, her şeyden önce bir beşerdirler. Yani ilah olma niteliklerine sahip değillerdir. Bu durumu Kur'an şöyle ifade etmiştir: "*De ki! Tenzih ederim rabbimi. Ben peygamber olan beşerden başka biri miyim?*"[58] Bu ayette ifade edildiği gibi

[52] Nisa, 4/113.

[53] Meryem, 19/57.

[54] Enbiya, 21/90.

[55] Sa'd, 38/47-48.

[56] Yunus, 12/109.

[57] Ahzap, 33/21.

[58] İsra, 17/93.

peygamberler, insanların taşıdığı bütün beşeri nitelik, duygu ve isteklere sahip şahsiyetlerdir. Çünkü insanlara önder olabilmek için onların, beşer cinsinden olması gerekir. Ancak bununla beraber, normal insanların sahip olduğu sıradan ahlakî niteliklerden farklı birtakım sıfatlara sahip olduğu da bir vakadır.

Olgusal olarak peygamberlerin getirdiği mesajın etkili olmasının en önemli nedeni, onların taşıdığı ahlaki niteliklerdir. Zira onlar, vahyi anlama, yorumlama, uygulama, sorumluluk taşıma, iman, ibadet ve ahlak açısından örnek kişilerdir. Bu durum Kur'an'da: "*Andolsun, Allah'ın resulünde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çokça zikredenler için güzel bir örnek vardır*"[59] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi peygamberlerin insanlara örnek olabilmesi için üstün birtakım ahlaki niteliklere sahip olması gerekir. Zira onlarda bulunan ahlak ilkeleri, evvela bireyin, sonra toplumun sahip olduğu temel insanî değerlerin zirvesidir. Mesela onlar, ideal anlamda iffet sahibi, bilgili, cesur, başkasının hak ve hukukuna riayet eden, dürüst davranan, topluma güven veren, haram ve helale dikkat eden, görev ve sorumluluklarını yerine getiren kişilerdir. Onun için ulema, hem temel ahlakî ilkelerden hareketle peygamberlerin sıfatlarını belirlemiş hem de o sıfatların, ahlakî ilkelerin en mükemmeli olduğunu beyan etmiştir.

3.1. İffet-İsmet İlişkisi

İnsanın temel duygularından biri şehvet gücüdür. Bu gücün istikamet ve vasat mertebesi, iffettir. Şehveti, ifrat ve tefrite girmeden kullananlar iffetli kişilerdir ki, bu şekilde elde edilen faziletin adı iffet erdemidir. Şehvetin vasat çizgide olmasında sabır, cömertlik, hayâ, kanaat, nezaket ve müsamaha meydana gelir.[60] İffet ilkesinin, peygamberlerin sıfatlarındaki karşılığı ismettir. İsmet sıfatı, peygamberler için tespit edilen en önemli niteliklerden biridir. Bu kavram, engelleme ve himaye etme, dayanma ve bağlanma anlamlarına gelmektedir.[61] Terim olarak ismet, peygamberlerin, Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten, günah işlemekten veya isyana düşmekten alıkonulması manasında kullanılmıştır[62]. Yüce Allah, ileride kendilerini peygamber olarak seçeceği kişileri baştan itibaren küfür, şirk ve her türlü günahtan korumuştur. Çünkü onlar, Allah'ın, insanlara bir hüccetidir.[63] Zira peygamberler, puta tapan veya günah işleyen kişiler olsalardı, insanlara güven vermez, dolayısıyla tebliğlerine kulak verilmez ve örnek alınmazdı.[64]

---

59 Ahzap, 33/21.

60 el-Kazerunî, *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, 34.

61 el-İsfahanî, *Müfredat*, 1002.

62 Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam*, (Konya: Tekin Dağıtım, 2001), 338.

63 Nisa, 4/165.

64 Karadeniz, "Nübüvvet ve Vahiy", 340.

Şehvet gücünün bir boyutu cinsellikle, bir boyutu da beslenme ile ilgilidir. Aşırı uçlara kaçmadan şehvet melekesinin beslenme alanında kullanılması, sağlıklı olmaya neden olur. Sağlıklı beslenme, dünya hayatının devamına ve dolayısıyla kişinin, sağlıklı ve güçlü bir şekilde vazifelerini yapabilmesine imkân verir. Şehevî duygunun iffet noktasında olması gerektiğinin en güzel örneği başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün nebilerdir. Mesela, bir gün Hz. Peygamber'e, sahabeden Abdullah b. Amr'ın her gün oruç tuttuğu ve her gece ibadetle meşgul olduğu söylenince, O (s.a.s) da Abdullah'ı şöyle uyarmıştır: "*Ey Abdullah! Böyle yapma, bazı günler oruç tut, bazı günler iftar et. Gecenin bir kısmında uyu, bir kısmında namaz kıl. Çünkü şu bedenin senin üzerinde hakkı vardır. Gözünün de hakkı vardır. Hanımının da hakkı vardır. Komşunun da hakkı vardır. Dolayısıyla bu hakların hepsini yerine getirerek her ayda üç gün oruç tutmak sana yeter*".[65] Bu hadiste ifade edildiği gibi peygamberler, şehvet duygusunun ifrat ve tefrit çizgisinden ziyade, o kuvvenin vasatı olan iffet noktasında hareket etmişlerdir.

Müslümanlara göre peygamberlerin ismet sıfatı, Yüce Allah'ın, onları kendi iradesiyle itaat etmeye yönlendirip günah işlemekten sakındırarak bir lütfa mazhar kılmasıdır. Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olması, onların fıtraten aklî, şehevî ve gadabî duygularının ifrat ve tefritine arzuları olmadığı anlamına gelmez. Aksine bir insan olarak onların da bu kuvvelerin tüm mertebelerine malik oldukları söz konusudur. Ayrıca onların masum olmaları, kendilerinden dini sorumluluğunun tamamen kaldırıldığı manasına gelmez. Yani Yüce Allah, onları günah işleme konusunda aciz bırakmamıştır. Ulemanın çoğunluğuna göre onlar, bilkuvve haramları işleme potansiyeline sahip oldukları halde, bir lütuf olarak denetim ve gözetim altında tutulmuş ve onlar, iradî bir şekilde aktif olarak iyiliğe yönelmiş ve kötülüklerden uzak durmuşlardır.[66] Zira onlar, bir beşer olarak yaratıldıklarından dolayı hem özgür iradeleriyle hareket etmiş hem de vahye karşı sorumlu olmuşlardır.

Genel olarak peygamberlerin masumiyeti, onların öz ve cevherinin temiz olduğu, beden ve ruhsal faziletlerle donatıldığı, düşmanlara karşı korunduğu, kendilerine yardım edildiği, kalplerine sükûnet ve işlerine başarı verildiği anlamında kullanılmıştır.[67] Onların masumiyeti, hiç hata etmedikleri anlamına gelmez. Zira hatasızlık sadece Yüce Allah'a mahsustur.

---

65 Buharî, "Savm", 59.

66 Eş'arîler'e göre masumiyet, peygamberlerin itaate kudreti olup isyana olmaması anlamındadır. (Fahreddin er-Razi, *Kelam'a Giriş (el-Mufassal)*, çev. Hüseyin Atay, (Ankara: AÜİF Yayınları, 1970), 221. Onların bu düşüncesi peygamberlerin bir beşer olarak insanlara örnekliği, dünyada imtihan olması ve ahirette sorguya çekilmesi gerektiği gerçeğini ortadan kaldırmaktadır. Mahmut Çınar, "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet", *MÜİF Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı. 21, İstanbul 2011, ss. 94-127.

67 el-İsfahanî, *Müfredat*, 1003.

Peygamberler, küfre düşmekten, vahiyleri tebliğ ederken kusur işlemekten ve yalan söylemekten korunmuş olmakla beraber onların, içtihada dayalı konularda zelle[68] adı verilen hatalar yaptıkları kabul edilmiştir. Yani peygamberlerin, dinin tebliği dışındaki meselelerde yanıldıkları ve hata ettikleri vaki olmuş, ancak onlar, ne büyük günah işlemiş ne de hatada ısrar etmişlerdir. Onun için onların zelleleri, nübüvvetin gerçeğine bir halel getirmediği gibi peygamberler için bir eksiklik olarak da kabul edilmemiştir.

Ulemanın çoğunluğuna göre peygamberler, büyük günahları kasten ve/veya sehven, küçük günahları ise kasten işlemiş değillerdir.[69] Sosyolojik olarak dinin tebliği ve insanların aydınlatılması için peygamberlerin küfür, şirk ve büyük günah işlemekten korunmuş olmaları bir zorunluluktur. Zira onların, toplumdaki değerlerini düşürecek söz ve davranış bakımından masum olmaları gerekir. Çünkü peygamberlerin, bireylere örnek olma ve toplumu adalet ve istikamet üzere değiştirme ve dönüştürme görev ve sorumlulukları söz konusudur.[70]

3.2. Hikmet-Fetanet İlişkisi

İnsanın temel duygularından biri akıl yeteneğidir. Bu yeteneğin vasat mertebesi hikmettir. Hikmet, tüm iradî eylemlerde, kendisiyle doğruyu yanlıştan ayıran aklî kuvvenin vasat çizgisidir. Aklî duygunun ifrat ve tefrit mertebesinden uzak duran ve onu var oluş amacına uygun kullanan ve doğru düşünen, hikmet sahibi olur. Hikmetin önem ve değeri Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir: "*Kime hikmet verilmişse, ona pek çok hayır verilmiştir*".[71] Başka bir ayette ise peygamberlere kitapla beraber hikmetin verildiği şu şekilde ifade edilmiştir: "*Hani, Allah, elçilerinden kesin söz almış ve onlara: 'Size elbette kitap ve hikmet' verdim*".[72] Bu ayetlerde ifade edildiği gibi insan, akıl melekesinin itidali olan hikmet çizgisinde olduğu zaman kendisinden zekâ, doğru düşünce, isabetli görüş, hayırlı karar ve eşyanın özünü anlama yetenekleri ortaya çıkar.[73] Bu duygunun aşırı uçlarından uzak duran, onu var oluş gayesine uygun kullanan ve

---

68 Zelle kavramı, herhangi bir kasıt olmadan ayağın salınması veya gevşemesi anlamına gelir. Dolayısıyla hiçbir kasıt olmadan peygamberlerde görülen hatalara zelle adı verilir. (el-İsfahanî, *Müfredat,* 666).

69 İmam-ı Azam Ebu Hanife Nu'man b. Sabit, *Fıkhu'l-Ekber (İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri)*, trc. Mustafa Öz, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 73.

70 A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 228-230.

71 Bakara, 2/269.

72 Al-i İmran, 3/81.

73 İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, 34.

doğru düşünen kişi, hikmet sahibi olur.[74] Ulemaya göre hikmet, peygamberlerin fetanet sıfatına tekabül eder. Bu sıfat, peygamberlerin zeki, bilinçli, anlayışlı ve uyanık olmaları anlamına gelir.[75] Zira peygamberlerin, olgun bir akıl, büyük bir sezgi, keskin bir zekâ ve kuvvetli ikna gücüne sahip oldukları tarihi bir gerçekliktir. Onların fetanet sıfatı, faal halde olan bir durumdur. Onun için bu sıfat, hiçbir zaman zayıflamaz ve ihtiyarlıkla malul olmaz.

Fetanet sıfatı, Kur'an'da direk olarak geçmemekle beraber, onu çağrıştıran ifadeler söz konusudur. Bu durum bir ayette: "*Andolsun, daha önce İbrahim'e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini verdik. Biz zaten onu biliyorduk*"[76] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi fetanet, peygamberlerin, anlayış ve zekâ üstünlüğünü, bilinçliliğini, duyarlılığını ve kavrayışlı olmasını ifade etmektedir. Zira nübüvvet görevi zor ve ağır bir iştir. Onun için Yüce Allah onları, akli yetenekler bakımından yüksek düzeyde yaratmıştır. Ayrıca vahiy yoluyla gelen bilgiler, din ve hayatın esaslarına dair olup ayrıntılarına ait değildir, dolayısıyla o bilgileri anlamak ve yorumlamak bir yetenek ve kabiliyet ister. Çünkü her ne kadar dinin temel kısmı vahiy tarafından belirlenmiş olsa da onun tatbiki ve ayrıntısı peygamberlerin bilgi, anlayış, yorum ve tecrübelerine bırakılmıştır.

Kısacası peygamberler, içinde bulundukları toplumun en zeki ve en akıllısı olsalar da dünya işlerine dair her konuda, o konunun uzmanı derecesinde bilmeyebilirler. Nitekim Hz. peygamber, Hurma aşılama meselesinde yanıldığında: "*Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz*"[77] diye buyurmuştur. Bu hadiste ifade edildiği gibi peygamberler, ilmî açıdan bazen yanılıp hata edebilir. Bu, onlar için bir eksiklik değil, aksine beşer olduklarının bir kanıtıdır. Zira hiç yanılmayan kimseler olsalardı, ilahlaştırılırlardı.

3.3. Şecaat-Emanet (Cesaret-Sıdk) İlişkisi

Ahlak felsefesine göre insanın önemli duygularından biri gazap (öfke) melekesidir. Bu melekenin vasatı şecaat veya cesaret olarak isimlendirilmiştir. Şecaat, öfkenin itidalli bir şekilde yaratılış amacına uygun kullanılması anlamına gelir. Gazabın vasat mertebesinde oluşundan ağır başlılık, tahammül, sebat, yiğitlik ve vakar meydana gelir.[78] Bu sıfatın sahibi olan bireyler hem kendi haklarını korur hem de bir başkasının, zulme uğramasını, ezilmesini ve

[74] İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, 35-36.

[75] Karadeniz, "Nübüvvet ve Vahiy", ss. 333-358.

[76] Enbiya, 22/51.

[77] Müslim, "Fezail", 139-141.

[78] İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi),* 37.

sömürülmesini engellemeye çalışırlar. İnsanlar arasında ahlak kahramanları olarak nitelendirilen kişiler, şecaat ve cesaret sahibi kişilerdir.[79]

Ulema şecaat ve cesareti, peygamberlerin emanet ve sıdk (doğruluk) sıfatları şeklinde belirlemiştir. Emanet, güvenilir olmak veya insanın emrine verilen şey demektir.[80] Peygamberlerin emanet sıfatı, sıdk sıfatını da içeren bir kavramdır. Sıdk kavramı, doğru söz ve dürüst davranış sahibi olmak anlamına gelir.[81] Bu haslet, herkes için söz konusu olsa da peygamberler için vaciptir. Zira peygamberler, bir menfaat beklentisi veya her hangi bir korkudan dolayı yalan söylemezler. Bu durum bir ayette şöyle ifade edilmiştir: "*Bir peygambere, emanete hıyanet etmek yaraşmaz. Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asıllı olarak gelir*".[82] Bu ayette ifade edildiği gibi peygamberler, emanete hıyanet etmezler. Zira emanetin zıddı hiyanettir. Bu ikisi asla bir yerde ve bir arada bulunamaz. Peygamberlerin emin olmaları vacip, hain olmaları ise imkânsızdır. İnsanlara örnek ve önder olmakla görevlendirilen ve bu gayeye uygun bir şekilde günahtan korunmuş peygamberlerin güvenilir olması, nübüvvet misyonunun doğal bir sonucudur. Emin olmak, kişinin düşünce, söylem ve eyleminde doğru olmasıdır. "*İbrahim'i an. Şüphesiz o, sıddık (özü ve sözü doğru) bir peygamberdi"*[83] ayetinde Hz. İbrahim örneğinde ifade edildiği gibi peygamberlerin sözleri hem gerçeğe uygundur hem de hakikatin bizzat kendisidir. Peygamberlerin doğru ve dürüst oluşu, sadece onların sözlerinde değil, aynı zamanda davranışlarında da söz konusudur. Ayrıca onlar, bu hasletlerini, yetiştirdikleri topluma da yansıtmıştır. Nitekim bu durumu Hz. Peygamber: "*Mümin, elinden ve dilinden emin olunan kişidir*"[84] şeklinde ifade etmiştir.

Kur'an'da emanet kelimesi dini yükümlülükler, yöneticilik ve malın idaresi gibi sorumluluklar anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in nebi olmadan önce kendi toplumunda önemli olaylarda hakemlik yaptığı ve emanete riayet ettiği bir vakadır. O (s.a.s.), kendi toplumuna olağanüstü bir güven vermiştir. Çünkü O'nun yalan söylediğine şahit olunmamış, aksine O, risalet öncesinde bile doğru sözlü olmakla tanınmış biridir. Mesela yakın akrabalarını Safa tepesinde İslam'a davet ettiğinde, söylediklerinin haklılığını şu ifadelerle dile getirmiştir: "*Ey Kureyş!... bana inanır mısınız?"* diye hitap etmiş ve topluluk da: "*Evet inanırız, biz, senin doğru sözlü olduğunu biliyoruz*"[85] demişlerdi. Ayrıca Hz. Peygamber,

---

79 el-Kazerunî, *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, 34.

80 el-İsfahanî, *Müfredat*, 2012, 153.

81 el-İsfahanî, *Müfredat*, 838.

82 Al-i İmran, 3/161.

83 Meryem 19/41.

84 Buharî, "İman", 4-5; Müslim, "İman", 64-65.

85 Buharî, "Kitabu't-Tefsir", 233.

Bizans İmparatoru Herakliyüs'ü İslam'a davet ettiğinde o da Ebu Sufyan'a, Hz. Peygamber'in yalan söyleyip söylemediğini sormuş ve Ebu Sufyan: "*O'nun hiç yalan söylediğine şahit olmadık*", demiştir. Bu söylem üzerine Heraklius: "*İnsanlara yalan söylemeyen bir kişi, Allah'a asla yalan söylemez*"[86] demiştir. Bu hadislerde ifade edildiği gibi Hz. Peygamber, nübüvvetten önce doğruluk, dürüstlük ve ahlaki faziletler bakımından örnek bir hayat geçirdiği tarihi bir gerçekliktir.[87]

3.4. Adalet-Tebliğ İlişkisi

Adalet, en genel anlamda hak sahiplerine haklarının verilmesini öngören ahlakî bir prensip olarak tanımlanır. Bu ilke, dengeli davranmak, her kişiye hak ettiğini vermek, bir şeyi olması gereken yere koymak, itidalli olmak ve tüm aşırılıklardan kaçınmak demektir.[88] Temel ahlakî ilke olarak adalet, sorumlulukların yerine getirilmesi, iyi ve güzel işlerin yapılması, kötü ve çirkin eylemlerden uzak durulmasıdır.

Adalet, her bir şeyi kendi düzen ve düzlemindeki yerine koymak, olması gerekeni yapmak ve fıtrat üzere olmaktır. Fıtrat, yaratılış ve tabiatı korumayı, orta yolu seçmeyi ve aşırılıklardan uzak durmayı gerektirir. Orta yoldan sapan aşırılığa gider. Fıtrî olanı bozan vasattan ve maruftan uzaklaşır, haktan sapar ve dolayısıyla haksızlık yapmaya başlar. Fıtrat ve vasattan sapılırsa adaletin gerçekleşmesi mümkün olamaz. Bu durumda kişi ya kendi nefsine[89] veya başkasına zulmetmiş olur. Zira adalet ve ahlakın orta yoldan geçtiği şüphesizdir. Karakter faziletini ifade eden itidal, yani her şeyde orta yolu takip etmek, aslında bir manada eşitliğin ifadesidir.[90]

Peygamberlerin tebliğ sıfatı, insandaki adalet erdemine benzetilmiştir. Tebliğ sözlükte, bir işi nihaî noktasına ulaştırmak, bildirmek ve açıklamak anlamına gelir.[91] Terim olarak tebliğ, peygamberlerin Yüce Allah'tan aldıkları emirleri gizlemeden insanlara olduğu gibi aktarmasıdır. Dolayısıyla bu sıfat, peygamberlerin temel bir yükümlülüğü olarak vahyolunanları gizlemeden insanlara aktarma manasında kullanılmaktadır. Tebliğin amacı, ahiret hayatındaki mükâfat veya ceza konusunda insanın, Allah'a karşı olan bahanelerini ortadan kaldırmaktır.[92]

---

86 Buharî, "İman", 37; Müslim, "Cihad", 73.

87 Gölcük-Toprak, *Kelam*, 340.

88 el-İsfahanî, *Müfredat*, 982.

89 Yunus, 10/44.

90 İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, 66.

91 el-İsfahanî, *Müfredat,* 239.

92 Gölcük-Toprak, *Kelam*, 344.

Kur'an'a göre peygamberlerin en önemli sıfatlarından biri, Allah'tan vahiy alarak onu insanlara tebliğ etmesidir. Vahiy almak, onların iradesi dışında gerçekleşir ve başkası tarafından tecrübe edilemez. Peygamberlerin, aldığı vahyi tebliğ ederken gevşeklik göstermesi ya da onu ihmal etmesi caiz değildir. Bu durumu Kur'an şöyle ifade etmiştir: "*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmış olamazsın. Allah seni insanlardan koruyacaktır*".[93] Bu ayette ifade edildiği gibi peygamberlerin asıl görevi, tebliğdir. Bu görevin yanında tebyin ve teşri görevleri de söz konusudur. Yani onlar, kendilerine verilen bilgileri öğreterek bir davranış haline getirmekle memurdurlar. Bu görev, bireyde ahlak, toplumda ise adalet ve istikamet şeklinde tecelli etmiştir. Ayrıca ayetin son cümlesinde ifade edildiği gibi peygamberler, tebliğ görevini yerine getirirken Yüce Allah'ın koruması altında oldukları için onların, herhangi bir korku, gevşeklik ve zaaf göstermeden bu görevi ifa etmeleri gerekir.

Peygamberlerin tebliğ görevinin önemli bir fonksiyonu, baskı ve zor kullanılmadan insanların bilgilendirilmesidir. Kur'an'a göre hidayet vermek, inandırmak, sevap ve mükâfat vermek peygamberlerin değil, Yüce Allah'ın işidir. Zira inanmak bir gönül işidir, samimiyet ve ihlas gerektirir. Bu durumu Kur'an: "*Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin, ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi Allah bilir*".[94] Bu ayette ifade edildiği gibi iman etmek, baskı ve zorlamayla olmaz. "*Dinde zorlama yoktur*"[95] ayetinde de ifade edildiği gibi din seçme konusunda peygamber bile olsa kimse bir başkasını iman etme ve din seçme hususunda herhangi bir baskı, şiddet ve zorlamaya tabi tutamaz.

Peygamberlik kurumunun temel hedeflerinden biri, bireyleri eğiterek toplumda adaleti tesis etmektir. Adaletin egemen kılınması için adil bir örnek olarak peygamberler, toplumun önünde bir sembol olarak durmuşlardır. Zira ahlakın bozulduğu, adaletin ortadan kalktığı ve toplumsal ilişkilerin bozulduğu dönemlerde, insanları bu durumdan kurtaracak ve doğruya yönlendirecek kişiler peygamberler olmuştur. Onun için Yüce Allah, tarih boyunca toplumda haksızlığı ortadan kaldırmak, insanlar arasında hukuku egemen kılmak ve adaleti gerçekleştirmek üzere muhtelif zamanlarda peygamberler göndermiştir. Bu durum Kur'an'da: "*And olsun ki, biz, resullerimizi, açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti ayakta tutmaları için, onlarla beraber Kitab'ı ve mizanı (adalet ve ölçüyü de) indirdik*"[96] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi Yüce Allah'ın, peygamberleri göndermesi ve kitapları indirmesi, toplumda

---

93 Maide, 5/67.

94 Kassas, 28/56.

95 Bakara, 2/256.

96 Hadid, 57/25.

adaleti egemen kılmaya matuftur. Başka bir ayette bu durum: "*Aralarında hüküm verirsen adaletle hüküm ver*"[97] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette de ifade edildiği gibi, insanlığa peygamberlerin gönderilmesindeki hikmet, toplumda adalet ilkesinin hâkim kılınması[98] ve zulmün engellenmesidir.[99]

Toplumda adaletin temsilcisi olan peygamberler, insanlar arasında hüküm verirken keyfi bir şekilde ve kendi arzularına göre konuşmaz ve davranmazlar. Dinî konularda onların konuşması ve davranışları ancak vahiy iledir. Kur'an'da bu durum: "*O, hevâdan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz. O (nun okuduğu Kur'an) kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir*"[100] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette belirtildiği gibi peygamberler, kendi arzularına göre konuşmazlar. Zira onlar akıl, hırs ve hevâların ihtilaf ettiği, menfaat ve zevklerin çatıştığı olaylar hususunda insanlara yol göstermek üzere görevlendirilmiş kişilerdir. Böylece onlar, ayrılıkları ortadan kaldırarak anlaşmazlıkları Allah'ın emirleriyle adaletli bir tarzda çözmüş, umumî menfaatleri temin etmiş, insanlar arasına muhabbeti yerleştirmiş ve dolayısıyla toplumsal bağları kuvvetlendirmiş kişilerdir.[101]

Sonuç

Ahlak, insanın sahip olduğu iyi ve kötü niteliklerin tamamı veya bu davranışları ele alan bilimin adı anlamına gelir. Ahlakın amacı, insanı, kötü duygu ve eylemlerden arındırarak, iyi duygu ve davranışlarla donatmaktır. Onun için genel olarak ahlak, insan tabiatının temel duyguları olan akıl, gazap ve şehvetin itidal üzere olması ya da şehvet ve gazap kuvvelerinin aklın emrinde olma durumu olarak kabul edilir. Ayrıca bir fiilin ahlakî olarak adlandırılması için onun, kişi iradesiyle ve bir toplum içinde gerçekleşmiş olması gerekir. Zira ahlakın, hem bireysel yönü hem de sosyal boyutu söz konusudur. Bir toplumda ahlakî ilkelerin içselleştirilmesi ve ruhî duyguların istikamet üzere kalması, ancak süreç içerisinde ve örnek eğitimciler aracılığıyla mümkündür.

İnsanları bireysel ve toplumsal açıdan eğitmek üzere gönderilen peygamberler, Yüce Allah tarafından birtakım bilgilerle donatılan şahsiyetlerdir. Onlar, insanları bireysel alanda iffet, şecaat ve hikmet noktasında, toplumsal alanda ise adalet ve istikamet çizgisinde tutmak üzere gönderilmişlerdir. Onların, bilgi ve inanç, ahlak ve ibadet alanında insana önderlik etme görevleri söz konusudur. Mesela, insanın metafizik dünyaya ait bilgi boşluklarını ve merak duygusunu gidermenin

---

97 Maide, 5/ 42.

98 Murtaza Mutahharî, *Adl-i İlahi*, çev., Hüseyin Hatemi, (İstanbul: Kevser Yayınları, 2005), 42.

99 Mahmud Hafız ed-Din en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefi*, (Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), III/441.

100 Necm, 53/3-4.

101 Muhammed Abduh, *Tevhid Risalesi*, çev., Sabri Hizmetli, (Ankara: Fecr Yayınları, 1986), 164.

yegâne yolu vahiy bilgisidir. Bu bilgi sayesinde kişi, metafizik âlem ile fizikî âlem arasındaki irtibatı kurabilmiştir. Dolayısıyla duyu organlarıyla algılanmayan dünya ile ilgili bilgiler, ancak peygamberler aracılığıyla elde edilmiştir.

İnsanoğlu, kendi aklı vasıtasıyla Allah'ın var olduğu bilgisine ulaşabilse, birtakım temel ahlaki değeri anlayabilse de o, dinî hükümler, ibadet şekilleri ve toplumsal yasalara dair bilgi ve pratikleri elde etmek için peygamberlere ihtiyaç duymuştur. Onlar, gerçek anlamda Allah'ı tanıtmak, emir ve yasaklarını bildirmek, bireysel ve toplumsal kuralları öğretmek üzere görevlendirilmiş kişilerdir. Onun için peygamberler iman ve ibadet, bireysel ve toplumsal alanda örnek alınacak birer şahsiyet olarak takdim edilmişlerdir. Çünkü insan, temel inanç ve ibadet konularındaki ihtiyacını, sosyo-politik sahada gerekli gördüğü ilkeleri, ancak peygamberler vasıtasıyla öğrenebilmiştir. Çoğu zaman insanın vicdanı cehalet, batıl inanç ve dış etkenlerin etkisinde kaldığından dolayı tarih boyunca Yüce Allah, insanlara doğru yolu göstermek, uymaları gereken kuralları öğretmek ve süreç içerisinde oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı uyarmak için rahmetinin eseri olarak peygamberleri göndermiştir.

Vahiy almaları ve onlara mucize verilmiş olması, peygamberleri diğer insanlardan farklı kılan en önemli iki özelliktir. Ayrıca onlar, önder kişiler oldukları için insanoğlunun sahip olduğu temel ahlakî erdemlerin en güzel örnekleri olmuşlardır. Örnek alınmaları, onların güvenilir, ismet sahibi ve hikmetle bezenmiş olmasına bağlıdır. Bunun için ulema, ahlak felsefesi tarafında kabul edilen ideal ahlak ilkelerini temel alarak peygamberlerin sıfatlarını değerlendirmişlerdir. Mesela, âlimlere göre diğer insanlar için kabul edilen iffet, peygamberlerdeki ismete; şecaat ve cesaret, emanet ve sıdka; hikmet, fetanete; adalet ise tebliğe tekabül etmektedir.

Peygamberlerin ismet sıfatı, şehevî duygunun vasatı olan iffet ilkesinin zirvesinde bir niteliktir. Peygamberler, Allah'ın emirlerine muhalefet etmek, günah işlemek veya isyana düşmekten korunmuş kişilerdir. Çünkü onlar, küfür ve şirke düşen veya günah işleyen kişiler olsalardı, insanlara güven vermezlerdi ve dolayısıyla kendi tebliğlerine kulak verilmez ve örnek alınmazlardı. Onun için peygamberler Allah'ın koruması altında şehvet duygusunun ifrat ve tefrit çizgisinden ziyade, o kuvvenin vasatı olan iffet noktasında bir yaşam sürdürmüşler ve ismet sıfatına sahip olmuşlardır.

Peygamberlerin fetanet sıfatı, aklî melekenin vasatı olan hikmet kavramının karşılığı olarak kullanılmış bir niteliktir. Hikmet, olaylar arasında sebep sonuç ilişkisini kuran ve doğruyu yanlıştan ayıran aklın istikamet üzere kullanılmasıdır. Aklın hikmet çizgisinde işlemesi, güzel ve isabetli düşünmek, eşyanın inceliklerini anlamak ve doğru karar almak anlamlarına gelir ki, bu, ulema tarafından peygamberin fetanet sıfatı, buna tekabül eder şekilde anlamlandırılmıştır. Buna göre fetanet, peygamberlerin zeki, bilinçli, anlayışlı ve

uyanık olmaları anlamına gelir. Zira peygamberlik görevini ifa etmeleri ve insanları yönlendirip ikan edebilmeleri için onların, olgun bir akıl, keskin bir zekâ ve büyük bir sezgi ve ikna gücüne sahip olmaları gerekir.

Peygamberlerin sıdk ve emanet sıfatları, gazap duygusunun vasatı olan şecaat ve cesaret karşılığında kullanılmış niteliklerdir. Şecaat ve cesaret, öfkenin itidalli bir şekilde ve yaratılış amacına uygun olarak kullanılması anlamına gelir. Peygamberlerin emanet ve sıdk sıfatları, onların, doğru sözlü, güven veren ve dürüst davranış sahibi oldukları anlamına gelir. Bu hasletler, her bir insan için söz konusu olsa da peygamberler için vaciptir. Zira bir menfaat beklentisi veya bir korku dolayısıyla peygamberler, yalan söylemezler ve emanete hıyanet etmezler. Aslında ilkesel olarak peygamberlerin emin olmaları vacip, hain olmaları ise imkânsızdır. Zira insanlara örnek olmakla görevlendirilen ve bu amaca uygun bir şekilde günahtan korunmuş peygamberlerin güvenilir olması, nübüvvet misyonunun doğal bir sonucu olarak kabul edilmiştir.

Peygamberlerin tebliğ sıfatı, insanların ruhunda yerleşik bulunan şehvet, gazap ve akıl kuvvesinin vasatı olan iffet, şecaat ve hikmet veya onların kendi aralarındaki uyumu manasına gelen adaletin karşılığı olarak kullanılmış bir niteliktir. Adalet, genel manada her hak sahibine hakkının verilmesini öngören ahlakî bir prensip olarak tanımlanmıştır. Tarihsel olarak peygamberlik kurumunun temel hedeflerinden biri, bireyleri eğiterek toplumda adaleti tesis etmektir. Adaletin egemen kılınması için çalışan peygamberler, her daim toplumda örnek olma görevini görmüşlerdir. Adaletin temsilcisi peygamberlerin tebliğ sıfatı, onların temel bir yükümlülüğü olarak vahyolunanları gizlemeden insanlara aktarmasıdır. Yani aslında onlar, kendilerine verilen bilgileri öğreterek bir davranış haline getirmekle memurdurlar. Bu görev, bireyde ahlak, toplumda ise adalet ve istikamet şeklinde tecelli etmiştir.

Kaynakça

Abduh, Muhammed. *Tevhid Risalesi*, çev., Sabri Hizmetli., Ankara: Fecr Yayınları, 1986.

Aktepe, Mahsum, "İslam'da Vasatlık İlkesi". *Günümüz Kelam Problemleri*, ed. Recep Ardoğan, İstanbul: Ekin Yayınları, 2017.

Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*, çev., Safet Babür, Ankara: Bilge Su Yayınları, 2014.

Câhiz, Ebu Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Resailu'l-Cahız*, thk,, Abdusselam Muhammed Harun, Mısır: Mektebetü'l-Hanci, 1399/1979.

Cürcanî, Seyyid Şerif. *Ta'rifat,* thk., Muhammed Sıddık Minşavî, Kahire: Daru'l-Fadıla, trs.

Çağrıcı, Mustafa. *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012.

Çakan, İsmail Lütfi-Solmaz, N. Mehmet. *Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1994.

Çelebi, Kınalızade Ali. *Ahlak-ı Alâ'î*, haz., Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.

Çınar, Mahmut. "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet", *MÜİF Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı. 21, İstanbul 2011.

Erdem, Hüsameddin. *Ahlak Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları, 2009.

Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyau Ulumi'd-Din*, trc., Sıtkı Gülle, İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım, 1998.

Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam*, Konya: Tekin Dağıtım, 2001.

Himyerî, Abdülmelik b. Hişam, *İslam Tarihi Siret-i İbn Hişam*, trc., Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

İbn Miskeveyh. *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, çev., Abdulkadir Şener, Cihat Tunç, İsmet Kayaoğlu, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.

İmam-ı Azam Ebu Hanife Nu'man b. Sabit. *Fıkhu'l-Ekber (İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri)*, trc,. Mustafa Öz, İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

İsfahanî, Ragıp. *Müfredat*, çev., Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Karadeniz, Osman. "Nübüvvet ve Vahiy", *Kelam*, edt., Şaban Ali Düzgün, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Karaman, Fikret vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.

Kazerunî, Alauddin. *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

Kılavuz, A. Saim. *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Kılıç, Recep. *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Kınalızade Ali Çelebi. *Ahlak-ı Alâ'î*, haz., Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.

Mutahharî, Murtaza. *Adl-i İlahi*, çev., Hüseyin Hatemi, İstanbul: Kevser Yayınları, 2005.

Nesefî, Mahmud Hafız ed-Din. *Tefsiru'n-Nesefi*, Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Nursi, Bediüzzaman Said. *İşaratü'l-İ'caz*, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.

Nursi, Bediüzzaman Said. *Lem'alar*, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.

Öztüran, Hümeyra. *Akıl ve Ahlak*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Razî, Fahreddin. *Kelam'a Giriş (el-Mufassal)*, çev., Hüseyin Atay, Ankara: AÜİF Yayınları, 1970.

Sabunî, Nureddin. *Maturidiyye Akaidi*, çev., Bekir Topaloğlu, İstanbul:İFAV Yayınları, 2011.

Tavşan, Köksal. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Nübüvvet ve Nübüvvetin İnsanlık İçin Önemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: AÜSBE, 2005.

Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Tusî, Nasiruddin. *Ahlak-ı Nasirî*, çev., Anar Gafarov, Zaur Şükürov, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.

Ulupınar, Hamide. *Ahmet Zerrûk Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2017.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.